

Άγιος Γεώργιος
ἐν Ἡρακλείᾳ

163

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΞ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΟΣ

Ἡ παρατιθεμένη ἐνταῦθα εἰκὼν παριστᾷ ἀνάγλυφον ἐπὶ μέλανος λίθου (1,12×0,64 μ.) εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, προσερχομένην ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Προποντίδος. Ἡ εἰκὼν ἀπόκειται σήμερον ἐν τῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ Γεωργίου τοῦ Παλαμᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, διασωθεῖσα ὑπὸ τῶν προσφώνων Θρακῶν.

Ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφίας, παρασχεθείσης εἰς ἐμὲ ὑπὸ τοῦ «Θρακικοῦ Κέντρου» μετὰ τὴν παράκλησιν νὰ δώσω ὁποιοδήποτε ἐξηγητικὴν ἀντίκριν, παρέχω κατωτέρω ὀλίγας λέξεις, ἐπιφυλασσόμενος νὰ συμπληρώσω τὴν ἐξηγητικὴν τῆς εἰκόνος μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ πρωτοτύπου¹⁾.

Ὡς ἐν τῷ φωτογραφικῷ ἀντικτύπῳ διακρίνεται, εἰκονίζεται εἰς χαμηλὸν ἀνάγλυφον ἑφιππος πολεμιστῆς. Ὁ λίθος ἔχει προφανῶς ἀποκρουσθῇ εἰς ἀμφοτέρας τὰς μακρὰς πλευράς, οὕτω δ' ἔχουν ἀποκοπῇ: μέρος τῆς κεφαλῆς, τὸ κάτω ἄκρον ἑνὸς τῶν ποδῶν καὶ μέρος τῶν ὀπισθίων τοῦ ἵππου μετὰ τοῦ δεξιοῦ ὀπισθίου ποδός. Ὁ ἵππος παρίσταται βαδίζων ὁ

¹⁾ Αἱ παρασχεθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου πληροφορίες εἶναι αἱ ἑξῆς: «Ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἶναι ἀνάγλυφος ἐπὶ μαρμάρου (;) μέλανος ἢ μίγματος, εὐρισκομένη ἐν τῇ ἱερᾷ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Προποντίδος καὶ σεβομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ. Ἐγίνετο δὲ ἐν Ἡρακλείᾳ κατ' ἔτος, τὴν 23 Ἀπριλίου, πανήγυρις, προσερχομένων πολλῶν προσκυνητῶν ἐκ τῶν πέριξ, κομιζόντων διάφορα ἀφιερώματα μεταξὺ ἄλλων καὶ ἀρνία πρόβατα ἢ δαμάλεις, τὰ ὅποια καὶ ἐπέρνων ἐμπροσθεν τοῦ ἁγίου. Κατὰ τὴν 8ην Σεπτεμβρίου πολλοὶ τῶν προσερχομένων εἰς τὴν πανήγυριν Σηλυβρίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβαινον δι' ἀτμοπλοίου εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου ἐπιστρέφοντες αὐθημερόν· καὶ πλοίαρχοι δὲ τῶν νήσων, ἰδίως Ὑδραῖοι καὶ Σπετσιῶται, πολλὰκις, πλέοντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ ἐπιστρέφοντες ἐκεῖθεν, προσωρμίζοντο, ἔχοντες τάξιμον κατὰ τὸν πλοῦν αὐτῶν. Ἡ ἐν λόγῳ εἰκὼν πρὸ 200 σχεδὸν ἐτῶν εὐρέθῃ αὐτομάτως ἐπὶ τινος βράχου εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου εὐρίσκεται καὶ τὸ ἅγισμα τοῦ ἁγίου καὶ μετεφέρθη εἰς τὸν ναῖσκον τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ ὁποῖος κατόπιν μετετράπη εἰς ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου».

Θρακ.
ια.

Του Α.

1928

Γεωργίου

δὲ ἱππεὺς καθήμενος ἐπὶ ἐφιππίου καὶ ἔχων κατ' ἐνώπιον στάσιν, ἐστραμμένον ὅμως τὸν κορμὸν καὶ τὴν κεφαλὴν. Φορεῖ στρατιωτικὸν ἔνδυμα μὲ βραχεῖαν περισκελίδα καὶ χλαμύδα κυμαινομένην ὀλισθεν τοῦ δεξιοῦ ὤμου, ἀμυδρῶς διακρινομένην· ἢ ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καμπύλη ὑποδηλοῖ πιθανῶς ἀσπίδα (ὅπως βλέπομεν καὶ εἰς παραστάσεις ἐφίππων ἁγίων ἐπὶ ἐλεφαντοστών). Μεταγενέστεραι ἐπενδύσεις ἀποκρύπτουν τὴν δεξιὰν κνήμην καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, ὅστις ἀρχικῶς δὲν ἐκράτει τὸ προστεθὲν τόξον καὶ βέλος, ἀλλὰ βραχὺ δόρυ πρὸ τοῦ στήθους τοῦ ἱππέως διαγωνίως, φθάνον μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ ἵππος δὲν φέρει (πλὴν τοῦ ἐφιππίου) οὐδεμίαν ἐξάρτησιν καὶ ὅτι ὁ θώραξ καὶ ἡ ἀσπίς τοῦ ἱππέως δὲν ὑποδηλοῦνται διὰ λεπτομερειῶν· οὔτε ἐπιγραφὴ τις ὑπάρχει· πιθανὸν πάντα ταῦτα ν' ἀπεδίδοντο ἀρχικῶς διὰ χρώματος. Ἡ κεφαλὴ ὅλως κατ' ἐνώπιον ἔχει κόμωσιν ἐν εἵδει στεφάνης καὶ περιβάλλεται μὲ μεταγενέστερον ἀργυροῦν φωτοστέφανον.

Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι χονδροειδοῦς ἐργασίας, ἀπομακρύνεται δὲ πολὺ τῆς τεχνιοτροπίας τῶν λοιπῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων. Ὡς εἶναι γνωστόν, τὰ ἐπὶ μαρμάρου, ἐλεφαντοστοῦ, ξύλου κλπ. ἀνάγλυφα τὰ παριστῶντα σκηνὰς τοῦ εὐαγγελίου καὶ πρόσωπα ἁγίων, Χριστοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῆς Θεοτόκου, ἦσαν λίαν διαδεδομένα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς μέχρι τῆς Τουρκικῆς κρατίας, μεμονωμένως δὲ μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος, τιθέμενα ἐντὸς τῶν ναῶν· ἐπὶ πεσσῶν, εἰς κόγχας, ἄνωθεν τῶν πυλῶν, εἰς ἀγιάσματα κ.λπ. Πολλὰ παραδείγματα σφύζονται εἰς τὰ διάφορα Μουσεῖα, τὸ Βυζαντινὸν δὲ Μουσεῖον Ἀθηνῶν κατέχει δεκάδα τοιούτων. Μεταξὺ αὐτῶν μάλιστα ὑπάρχει καὶ μία ἀνάγλυφος ἐπὶ ξύλου εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου δεομένου τοῦ 14ου αἰ. μὲ ἐπίδρασιν δυτικὴν. Ἔτερον ἐπὶ ξύλου ὁμοίως ἀνάγλυφον τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς αὐτῆς ἰσως ἐποχῆς εὐρίσκεται εἰς ὁμώνυμον ναὸν ἔξωθεν τῆς Καστοριάς. Ἀρχαιότερον τοῦ 10ου αἰῶνος ἐπὶ στεατίτου ἀνάγλυφον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στηρίζοντος τὴν δεξιὰν ἐπὶ δόρατος καὶ τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ ἀσπίδος, κατέχει ἡ μονὴ Βατοπεδίου τοῦ Ἀγ. Ὁρους (βλ. εἰκόνα ἐν Diehl, Manuel d'art byzantin, εἰκ. 316), ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ δὲ μὲ ἄλλας παραστάσεις ἔχομεν τὸ ἀνάγλυφον τῶν ἁγ. Γεωργίου καὶ Δημητρίου εἰς τὸ περίφημον τρίπτυχον τοῦ Harbaville (βλ. εἰκόνα ἐν Diehl ἑ.ἀ. εἰκ. 309). Εἰς πάντα ταῦτα τὰ ἀνάγλυφα ὁ ἁγ. Γεώργιος παρίσταται ἐν στρατιωτικῇ στολῇ, ἀλλ' ἄνευ ἵππου, ὅπως καὶ ὁ ἁγ. Δημήτριος, τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφα ὑπάρχουσιν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει (ἐντοιχισμένον ἐπὶ θεσσαλικοῦ λίθου εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου) καὶ ἐν ἁγ. Μάρκῳ τῆς Βενετίας (βλ. εἰκ. ἐν Wulff, Altchr. und byz. Kunst, εἰκ. 519). Οἱ δύο οὗτοι στρατιωτικοὶ ἄγιοι,

Ἀνάγλυφος εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐξ Ἡρακλείας τῆς Προποντίδος.

ἔφ' ὅσον γνωρίζω, παρουσιάζονται εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην ἐφίππου ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἔξῃς. Ἐν ἀρχαιότερον παραδείγμα εἶναι τὸ ὠραῖον φορητὸν μωσαϊκὸν τοῦ Λούβρου τοῦ 13ου αἰῶνος (ἐν Diehl ἔ.δ. εἰκ. 258), κατὰ δὲ τὸν 14ον αἰῶνα ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα εἰς τοιχογραφίας. Εἰς πάσας ταύτας τὰς παραστάσεις τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐφίππου, τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου δράκων διαπερῶμενος ὑπὸ τοῦ μακροῦ δόρατος τοῦ Ἀγίου. Ἡ ἔλλειψις τοῦ δράκοντος εἰς τὸ θρακικὸν ἀνάγλυφον, ἡ τεχνოτροπία του καὶ πολλὰ λεπτομέρειαι ὥς εἶναι : ὁ βαδίζων ἵππος, ἡ κατ' ἐνώπιον στάσις τοῦ ἱππέως, ἡ κόμῳσις, ὁ κυμαίνόμενος μανδύας, καὶ ἡ στρατιωτικὴ στολὴ μὲ περισκελίδα, συνδέουν τοῦτο στενῶς μὲ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ θρακικοῦ ἥρωος ἀρχηγέτου (πρβλ. ἰδίως Νο 38 καὶ 48 τῆς συλλογῆς Σταμούλη ἐν Bull. de corr. hellénique, 1912, σ. 583 κ. ἔ.).

Θά ἡδυνάτο τις μάλιστα ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ υποθέσῃ ὅτι τὸ ἀνά-
γλυφον εἶναι πράγματι ἐθνικόν, τῶν ἑσχαίων δηλ. ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπι-
τυμβία τις στήλῃ, παριστῶσα ἀσκησιώθητα νεκρὸν (διότι ὁ ἵππος βαδί-
ζει ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ἱππέως κυνηγοῦ Θεοῦ, τὰ παρι-
στάνοντα τὸν ἵππον τρέχοντα), μετατραπέυια κατόπιν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν
εἰς ἀνάγλυφον τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Ἡ κατασκευὴ ὅμως τοῦ λαμποῦ καὶ
ἰδίᾳ ἡ ομοιότης τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου πρὸς τὸν τύπον τῶν
βυζαντινῶν εἰκόνων: δὲ ὡρείδες πρόσωπον, ὀφθαλμοὶ ἐντὸς σκιάς,
μακρὰ ρίς καὶ μικρὸν στόμα, μᾶς ἀναγκάζει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι μᾶλλον
ἐγένετο ὑπὸ χριστιανοῦ τεχνίτου κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Εἶναι
ἀληθὲς ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν βαθέως εἰσεχόντων ὀφθαλμῶν καὶ τῶν
ἄλλων χαρακτηριστικῶν δὲν ἀπαντᾷ εἰς γνωστὰ βυζαντινὰ ἀνάγλυφα ἐπο-
μένως πρέπει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του
βυζαντινὰ ἀνάγλυφα ἀλλὰ γραπτὴν εἰκόνα διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου,
ἐνῶ διὰ τὸ λοιπὸν σῶμα καὶ τὸν ἵππον θὰ τῷ ἐξηρσίμευσεν ὡς πρότυ-
πον ἀνάγλυφον τοῦ ἐγχωρίου Θρακῶς ἱππέως. Ὅτι δὲ ὁ τεχνίτης δὲν προ-
σέθεσε τὸν δράκοντα ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου, ἀρκεῖ νὰ υποθέσωμεν,
ὅτι δὲν εἶχε διαμορφωθῇ εἰσέτι ὁ τύπος τοῦ ἐρίππου Ἀγίου μὲ τὸν
δράκοντα, ὅπως βλέπομεν τοῦτον εἰς μνημεῖα ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ
ἐξῆς. Ὁ χρόνος ἄρα τῆς κατασκευῆς του πρέπει νὰ τεθῇ πρὸ τοῦ 13ου
αἰῶνος. Ἡ χονδροειδὴς τεχνοτροπία του δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ πλεί-
στα τῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων τοῦ 10—12ου αἰῶνος, ἅτινα δεικνύουν
πολὺ τεχνικωτέραν ἐργασίαν. Ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων
δὲν εἶναι τοσοῦτον ὁμαλή· ἐνίοτε μάλιστα ἐπαρχιακὰ ἔργα εἶναι εἰργα-
σμένα κατὰ χονδροειδέστερον ἀκόμη τρόπον, ὥς εἶναι π. χ. τὸ ἐν τῷ Μουσ-
εῖν τοῦ Βερολίνου ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀνάγλυφον τοῦ 12ου αἰῶνος
(βλ. εἰσὸς ἐν Dalton: «Byzantine Art &
Archaeology», 1911 σ. 92). Ἀν παρ' ταῦτα ἀναγλυφὸν τοῦ
ἁγίου καὶ ἀνάγλυφον τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν ἐκκλησίαν
ἐν τῷ Μουσ. τοῦ Βερολίνου εἶναι βυζαντινὰ τεχνίτη
ὡς ἐργὴ ἐπαρχιακὴ τεχνολογία καὶ ἐξ ἑξῆς ἡ χαρακτηριστική.